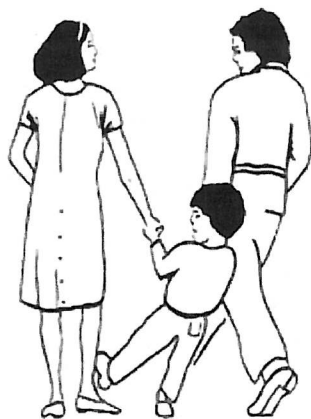

Beschikbaarheid van ouders en gedragsproblemen bij jongeren

Daniëlle H. van der Kooy

S0842389

Universiteit Leiden

1^e begeleider: Prof. dr. E. M. Scholte

2^e begeleider: Dr. K.B. van der Heijden

2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1 Inleiding	4
2 Theoretische oriëntatie	7
2.1 Beschikbaarheid ouders	7
2.1.1 Werkende ouders	7
2.1.2 Gezinssituatie	8
2.1.3 Betrokkenheid ouders	8
2.1.4 Opvoedingsstijlen van ouders	8
2.2 Gedragsproblemen en gedragsstoornissen	9
2.3 Risicofactoren voor het ontwikkelen van gedragsproblemen	11
2.4 Beschikbaarheid ouders en gedragsproblemen	12
2.4.1 Werkende ouders	12
2.4.2 Gezinssituatie	12
2.4.3 Betrokkenheid ouders	13
2.4.4 Opvoedingsstijl	13
2.4.5 Dit onderzoek	13
2.5 Hypothesen en verwachtingen	14
3 Opzet empirisch onderzoek	15
3.1 Onderzoeksvragen empirisch onderzoek	15
3.2 Procedure van dataverzameling	15
3.3 Onderzoeksinstrumenten	16
3.4 Gegevensverwerking en statistische analyses	17
4 Resultaten	19
4.1 Onderzoeksgroep	19
4.2 Data-inspectie	20
4.3 Resultaten onderzoeksvragen	22
5 Conclusie en discussie	24
5.1 Beantwoording onderzoeksvragen en vergelijking met de literatuur	24
5.2 Beperkingen en aanbevelingen	27
Literatuurlijst	28
Bijlagen	32

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in de samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders en de aanwezigheid gedragsproblemen bij jongeren. De beschikbaarheid werd bepaald aan de hand van het type gezinssituatie (een-/tweeoudergezin) en het aantal uren dat ouders werken. De gedragsproblemen werden gemeten met behulp van de Sociaal Emotionele Vragenlijst (SEV). Er namen 218 ouders/verzorgers deel aan het onderzoek die het gedrag van hun kinderen beoordeelden. Het betreft 108 jongens en 110 meisjes in de leeftijd van vier tot twintig jaar. In dit onderzoek is naar voren gekomen, dat jongeren van wie de moeder niet werkt en de vader meer dan fulltime werkt de meeste gedragsproblemen vertonen. Dit is in tegenspraak met veel eerder onderzoek. Gezien het exploratieve karakter van dit onderzoek kunnen de bevindingen niet gegeneraliseerd worden en wordt diepgaander onderzoek aanbevolen.

1 Inleiding

In Nederland signaleren leerkrachten bij rond tien procent van de leerlingen sociaal-emotionele gedragsproblemen. Dat betreft enerzijds kinderen die worden gepest, gemeden of afgewezen door leeftijdsgenoten. Anderzijds gaat het om kinderen die zich druk, antisociaal of opstandig gedragen. In het bijzonder deze laatste kinderen worden door leerkrachten vaak als lastig ervaren. Geschat wordt dat het om twee tot zes procent van de kinderen gaat die oppositioneel opstandig, agressief en/of antisociaal gedrag vertonen (APA, 2001; Scholte & Van der Ploeg, 2006). Deze op anderen gerichte probleemgedragingen en emoties van kinderen kunnen opvoeders of leerkrachten schrik aanjagen. Vaak vallen deze probleemgedragingen echter binnen de marges van de normale ontwikkeling en nemen op den duur vanzelf weer af (Scholte & Van der Ploeg, 2005). Niet alle probleemgedragingen van kinderen verdwijnen echter vanzelf weer. Vooral het antisociale en agressieve probleemgedrag, dat vooral als storend en lastig wordt ervaren door de directe omgeving, kan door de jaren heen stabiel blijven en neemt vaak eerder toe dan af. De gevolgen van dit gedrag kunnen leiden tot afwijzing en het sociaal functioneren ernstig belemmeren (Van der Ploeg, 2003).

De gedragsontwikkeling van kinderen wordt bepaald door zowel persoonlijkheidsfactoren van de jongere zelf, zoals diens temperament, en door omgevingsfactoren zoals de school en het gezin waarin de jongere opgroeit (Van der Ploeg, 2005; Veerman, 1988; Deković & Prinzie, 2008). Vooral de rol van het gezin is hierbij van belang. Jongeren hebben bij hun ontwikkeling steun nodig van een positieve pedagogische omgeving en het zijn in de eerste plaats de ouders die deze omgeving bieden (Deković & Prinzie, 2008; Van der Ploeg, 2005; Wenar & Kerig, 2006).

Hoe en welke ouders invulling geven aan het ouderschap, hangt met diverse factoren samen. Zo heeft onderzoek uitgewezen dat naarmate ouders meer werken, zij minder tijd hebben voor hun kinderen, zowel in de kwantiteit van het totaal aantal uren dat ze met hun kinderen doorbrengen als in de hoeveelheid tijd waarin zij gerichte aandacht voor de kinderen hebben, zoals in een een-op-eencontact en het gezamenlijk eten (Milkie, Mattingly, Nomaguchi, Bianchi & Robinson, 2004; Cloïn & Schols, 2011). Het aantal uren dat de beide ouders werken is de laatste jaren toegenomen, met name doordat moeders meer zijn gaan werken (Cloïn & Schols, 2011; Montemayor & Clayton, 1983; Zick, Bryant & Österbacka, 2001). Sommigen auteurs hebben gesuggereerd dat het werken van moeders een van de risicofactoren is voor het ontwikkelen van gedragsproblemen (DeHart, Scroufe & Cooper,

2004; Veerman, 1988). Tot nu toe hebben onderzoeken naar het effect van werkende moeders op het ontwikkelen van gedragsproblemen onder jongeren echter nog geen directe samenhang aangetoond (Hoffman, 1989; Montemayor & Clayton, 1983; Zick et al., 2001). Echter jongeren waarvan de ouders weinig beschikbaar zijn tengevolge van het feit dat zij in wisselende diensten of niet-standaard uren werken, vertonen wel meer gedragsproblemen dan jongeren waarvan de ouders op reguliere tijden werken (Han, 2008; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009). Ook de veranderingen in de gezinsstructuren van de laatste jaren heeft gevolgen voor de invulling van het ouderschap en daardoor voor de ontwikkeling van jongeren. Zo vertonen jongeren die in een eenoudergezin opgroeien, waardoor een van de ouders doorgaans minder beschikbaar is, meer gedragsproblemen dan jongeren die in een gezin met twee ouders opgroeien (Cooksey, Menaghan & Jekielek, 1997; De Roos, Bucx & Geijer, 2011). Ook de mate van betrokkenheid van de ouders en de opvoedingsstijl hebben invloed op de gedragsontwikkeling van kinderen en zeggen iets over de kwalitatieve invulling van het ouderschap (Baumrind, 1991b; Veerman, 1988; Veerman, 1998; Florsheim, Tolan & Gorman-Smith, 1998). Al met al zijn er enerzijds aanwijzingen dat de beschikbaarheid van de ouders een belangrijke factor is in de gedragsontwikkeling van kinderen. Anderzijds werd dit nog niet onomstotelijk vastgesteld. Doel van dit onderzoek is op dit gebied een bijdrage te leveren door de relatie te onderzoeken tussen de mate van ouderlijke beschikbaarheid en de aanwezigheid van gedragsproblemen bij jongeren.

Eerdere onderzoeken hebben zich vooral gericht op één aspect van de beschikbaarheid van ouders in relatie tot het ontwikkelen van gedragsproblemen. In dit onderzoek wordt de samenhang tussen twee aspecten van de beschikbaarheid van ouders, namelijk het opgroeien in een één- of tweoudergezin en het aantal uren dat de ouders werken enerzijds en het ontwikkelen van gedragsproblemen bij jongeren anderzijds onderzocht, daar beide aspecten de laatste jaren zeer aan verandering onderhevig zijn. De algemene vraagstelling luidt: In hoeverre is er een samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders en de aanwezigheid van gedragsproblemen bij jongeren? Het onderzoek omvat een literatuurstudie en een empirisch onderzoeksdeel. Door middel van literatuuronderzoek zal het begrip 'beschikbaarheid van ouders' worden toegelicht. Tevens zal worden uitgelegd wat er onder het begrip 'gedragsproblemen' wordt verstaan. Daarnaast zal worden nagegaan wat er bekend is over de beschikbaarheid van ouders en de ontwikkeling van gedragsproblemen bij jongeren.

In het empirisch onderzoek zal vervolgens in een steekproef uit de algemene bevolking in Nederland worden nagegaan welke samenhang er bestaat tussen de

beschikbaarheid van ouders enerzijds en de aanwezigheid van gedragsproblemen bij jongeren anderzijds. Daarbij wordt de beschikbaarheid van ouders in beeld gebracht aan de hand van de gezinssituatie en het aantal uren dat de ouders werken.

2 Theoretische oriëntatie

In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op het begrip beschikbaarheid van ouders en welke indicatoren in dit onderzoek worden gebruikt om dit te meten. Vervolgens wordt besproken wat wordt verstaan onder gedragsproblemen en welke gedragsproblemen in dit onderzoek betrokken worden. Tevens wordt aandacht besteed aan de risicofactoren met betrekking tot het ontwikkelen van gedragsproblemen en aan wat tot nu toe bekend is over de samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders en het ontwikkelen van gedragsproblemen onder jongeren. Tot slot worden de verwachtingen van dit onderzoek toegelicht.

2.1 *Beschikbaarheid ouders*

In de literatuur komt het begrip beschikbaarheid op verschillende wijze naar voren. Zo wordt gesproken over de emotionele beschikbaarheid van ouders, over de beschikbare tijd van ouders voor hun kinderen en ook spreekt men over aan- of afwezigheid van de ouder (Lum & Phares, 2005; Milkie et al., 2004; Florsheim et al., 1998). In het empirische onderzoeksdeel wordt de kwantitatieve beschikbaarheid van ouders gehanteerd, die uitgedrukt wordt in het aantal uren dat de ouders werken en de gezinssituatie. Daarnaast wordt in dit literatuuronderzoek tevens aandacht besteed aan de meer kwalitatieve aspecten van de beschikbaarheid van ouders, namelijk de betrokkenheid van ouders en de opvoedingsstijl.

2.1.1 *Werkende ouders*

In Nederland is van 1980 tot 2005 het aantal uren dat ouders met thuiswonende kinderen betaald werk verrichten toegenomen. Bij moeders is het gemiddeld aantal werkuren bijna verdrievoudigd van 5,7 naar 16,7 uur per week. Bij vaders is het aantal werkuren slecht een paar uur toegenomen tot gemiddeld ruim 39 uur per week. Ondanks dat ouders meer zijn gaan werken, is er indicatie, dat ouders in Nederland de laatste jaren eerder meer dan minder tijd aan hun kinderen zijn gaan besteden: moeders 11,5 uur en vaders 5,8 uur per week. Ook bij niet-werkende ouders lijkt het aantal uren dat zij aan hun kinderen besteden toegenomen (Cloïn & Schols, 2011).

2.1.2 *Gezinssituatie*

Recent onderzoek in Nederland heeft uitgewezen dat de verdeling van de diverse gezinsvormen aan het veranderen is. Zo is het aantal tweoudergezinnen met thuiswonende kinderen bijna gehalveerd: van 44% in 1981 naar 28 % in 2010 en het percentage eenoudergezinnen is ongeveer gelijk gebleven. Het aantal alleenstaanden zonder kinderen is sterk toegenomen (CBS, 2010). Er zijn ruim 2,5 miljoen gezinnen met thuiswonende kinderen, waarvan 486.000 een eenoudergezin zijn. Bij tweoudergezinnen kan er sprake zijn van twee biologische ouders, van een combinatie van biologische en/of stief- of pleegouders of van homoparen. Ook andere gezinsvormen komen steeds meer in opkomst, bijvoorbeeld het co-ouderschap, waarvan sprake is als het kind afwisselend bij de beide ouders woont. Ongeveer 70% van de kinderen gaat na een echtscheiding bij hun moeder wonen en 10 % bij de vader (De Graaf, 2011). In 2007 telde Nederland ongeveer 150.000 stiefgezinnen (CBS, 2010) en in 2009 waren er rond de 14.700 pleeggezinnen die voor ongeveer 23.000 kinderen zorgden (Pleegzorg Nederland, 2010).

2.1.3 *Betrokkenheid ouders*

Ouderschap is als biologisch gegeven onafhankelijk van het feit of de ouders wel of niet met de kinderen samenwonen, wat de huwelijkse staat van de ouders is of hoe de relatie is met hun kinderen (Thomson & Laible, 1999). De mate van betrokkenheid bij de kinderen is iets anders. Kinderen van gescheiden ouders die bij hun moeder wonen en kinderen van wie de thuiswonende ouder hertrouwt, hebben over het algemeen minder contact met hun niet-thuiswonende ouder en naarmate de scheiding langer geleden is, vermindert het contact tussen de jongere en de niet-thuiswonende ouder. Ouders die niet getrouwd zijn geweest hebben de neiging minder in contact te blijven met hun kind dan ouders die wel getrouwd zijn geweest (Amato & Rezac, 1994). Een indicatie voor het aantal uren dat alleenstaande ouders in Nederland aan hun kinderen besteden is ruim 9 uur per week. Er zijn in dit onderzoek geen gegevens over het aantal uren dat door de niet-thuiswonende ouder wordt besteed aan de kinderen (Cloïn & Schols, 2011).

2.1.4 *Opvoedingsstijlen van ouders*

Op welke manier ouders met hun kinderen omgaan, kan beschreven worden in termen van opvoedingsstijlen (Van der Maas & Van Leeuwen, 2008). Er worden twee onafhankelijke

dimensies onderscheiden als het om ouderschap gaat: die van warmte en steun enerzijds en die van controle en structuur anderzijds. Daarvan zijn de volgende vier opvoedingsstijlen afgeleid: de autoritatieve, de autoritaire, de permissieve en de verwaarlozende stijl. Autoritatieve ouders stellen duidelijke eisen aan het gedrag van het kind en zijn responsief. Hun disciplinestijl is eerder steunend dan bestraffend. Ze willen dat hun kind zowel assertief als sociaal verantwoordelijk is en zowel zelfregulerend als coöperatief is. Autoritaire ouders stellen eisen en zijn directief en niet responsief. Ze willen dat hun orders zonder uitleg worden opgevolgd. Zij bepalen de regels en houden het gedrag van hun kind nauwlettend in de gaten. Permissieve ouders zijn meer responsief dan veeleisend en eerder toegeeflijk. Ze eisen geen volwassen gedrag, staan veel zelfregulatie toe en vermijden confrontaties. Verwaarlozende ouders zijn noch veeleisend noch responsief. Ze geven geen structuur, controleren het gedrag van hun kind niet en zijn niet steunend (Baumrind, 1991a; Baumrind, 1991b; Maccoby & Martin, 1983; Wenar & Kerig, 2006). Zoals in paragraaf 2.3 zal blijken is de opvoedingsstijl een belangrijke medebepalende factor in de gedragsontwikkeling van kinderen.

2.2 *Gedragsproblemen en gedragsstoornissen*

Onder gedragsproblemen wordt gedrag verstaan, dat door de omgeving als storend of vreemd wordt ervaren of als inadequaats overkomt, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen lichte en ernstige gedragsproblemen, afhankelijk van de mate van ernst en gevaar voor de persoon zelf of voor de omgeving (Došen, 2010).

Normaal ontwikkelende kinderen liegen, vechten en pesten anderen weleens en verzetten zich wel eens tegen volwassenen. Er is sprake van oppositioneel-opstandig gedrag als de jongere zich verzet tegen volwassenen in de vorm van weigeren te doen wat er gevraagd wordt of met drift reageren op correcties of verboden. Men spreekt van antisociaal gedrag wanneer fundamentele rechten van anderen worden overtreden (bijvoorbeeld vechten en stelen) of bij de leeftijd horende sociale normen en regels (bijvoorbeeld liegen of spijbelen). Van agressief gedrag, een bijzondere vorm van antisociaal gedrag, is sprake als er met opzet schade toegebracht wordt aan personen en/of voorwerpen, bijvoorbeeld slaan, schoppen, vernielen en/of personen er veel last van ondervinden, zoals bijvoorbeeld schelden, schreeuwen, bedreigen (Matthys, 2006; Scholte & Van der Ploeg, 2005).

Als oppositioneel-opstandige, antisociale of agressieve gedragingen zich gedurende langere tijd voordoen en daarnaast een ongunstige invloed hebben op het functioneren van de

jongere dan is er sprake van een gedragstoornis, zoals omschreven in de DSM-IV (APA, 2001). Er worden drie vormen onderscheiden: 1. de Oppositioneel opstandige gedragsstoornis, Oppositional Defiant Disorder in het Engels (ODD), 2. de Gedragsstoornis, waarvoor de Engelse term is Conduct Disorder (CD) en 3. de Gedragsstoornis Niet Anderszins Omschreven met de Engelse term Disruptive Behavior Disorder Not Otherwise Specified (DBD-NOS). Bij CD wordt op basis van de beginleeftijd (in de kindertijd, in de adolescentie of beginleeftijd niet gespecificeerd) een type codering gegeven. Daarnaast wordt qua ernst onderscheid gemaakt tussen licht, matig of ernstig. CD en ODD zijn gedragsstoornissen die aan elkaar verwant zijn en ODD kan gezien worden als de milde vorm van CD (Matthys, 2006). De overkoepelende term voor CD en ODD is disruptieve gedragsstoornis (Matthys, 2007). Er is er sprake van CD als de laatste twaalf maanden drie of meer van de in de DSM-IV genoemde criteria, met tenminste de laatste zes maanden één criterium, aanwezig zijn. Van ODD is sprake als gedurende tenminste zes maanden vier (of meer) van de in de DSM-IV genoemde criteria aanwezig zijn en het gedrag vaker voorkomt dan kenmerkend is voor de leeftijd of het ontwikkelingsniveau van de jongere. DBD-NOS wordt gediagnosticeerd indien er sprake is van een stoornis die gekenmerkt wordt door antisociale of oppositioneel-opstandige gedragingen, doch niet voldaan wordt aan de criteria van CD of ODD (APA, 2001).

In Nederland lopen de schattingen van de prevalentie van psychosociale problemen, waaronder gedragsproblemen, uiteen van rond de tien tot bijna dertig procent, afhankelijk van de leeftijdsgroep en wie de problemen signaleert (De Roos, Bucx & Geijer, 2011; Zeijl, Crone, Wiefferink, Keuzenkamp & Reijneveld, 2005). Kinderen uit een eenoudergezin vertonen significant meer gedragsproblemen (bijna 16%) dan kinderen uit een tweoudergezin of stief- of samengesteld gezin (10,5 tot 11 %) (De Roos et al., 2011). In onderzoek onder elf- tot zestienjarigen wordt gesproken over 10% (vwo-leerlingen) tot 25% (vmbo-leerlingen) jongeren met problemen (Postma, 2008). Het verschil tussen leerlingen uit de verschillende opleidingsniveaus is het opvallends bij de rapportage van gedragsproblemen en problemen met leeftijdsgenoten. Jongens vertonen meer gedragsproblemen dan meisjes. In gezinnen waarvan de beide ouders evenveel in deeltijd werken vertonen de kinderen de minste gedragsproblemen (4,3 %). Indien er sprake is van een andere arbeidsverdeling loopt het percentage gedragsproblemen op van bijna 8 % tot ruim 14 % (De Roos et al., 2011).

2.3 *Risicofactoren voor het ontwikkelen van gedragsproblemen*

De ontwikkeling van het kind wordt beïnvloed door de biologische gesteldheid, directe omgevingsfactoren, de sociale en economische context en de culturele context waarin het kind opgroeit (Bronfenbrenner, 1979). De ontwikkeling van het kind kan ook opgevat worden als de uitkomst van de wisselwerking tussen biologisch aanwezige kindfactoren enerzijds en omgevingsfactoren anderzijds (Scholte & Van der Ploeg, 2002).

De kans op het ontwikkelen van gedragsproblemen wordt vergroot bij de aanwezigheid van een of meerdere risicofactoren (DeHart et al., 2004; Veerman, 1988). Men spreekt van een risicofactor als er een grotere kans dan gemiddeld is op het ontstaan van een probleem of als er een oorzakelijke relatie is met het ontstaan van een probleem (Scholte & Van der Ploeg, 2002; Veerman, 1988). De volgende vier groepen risicofactoren worden doorgaans onderscheiden: factoren die betrekking hebben op de gezondheidsgeschiedenis, demografische factoren (bijvoorbeeld laag inkomen, werkloosheid, lage opleiding, instabiele gezinssituatie, grote gezinnen), ongunstige omstandigheden (bijvoorbeeld armoede, misbruik, chaotisch gezinsleven, alcoholgebruik door de ouders, psychische ziekte van de ouders, ouderproblemen, sociale isolatie) en ingrijpende gebeurtenissen (bijvoorbeeld ernstige ziekte of overlijden van ouders of andere nabije familieleden, echtscheiding, hertrouwen, frequente verhuizing, regelmatige ziekenhuisopnamen, trauma's). De aanwezigheid van een of meer risicofactoren wil nog niet noodzakelijkerwijs zeggen, dat een individu sociaal-emotionele of gedragsproblemen zal ontwikkelen (DeHart et al., 2004; Veerman, 1988).

Als ongunstige omstandigheden worden onder andere genoemd: werkende moeders en het alleenstaand ouderschap (DeHart et al., 2004; Veerman, 1988). Het effect van werkende moeders op het kind hangt van een aantal factoren af, zoals de hoeveelheid uren die de moeder werkt, de kwaliteit van de resterende tijd die gezamenlijk wordt doorgebracht, de kwaliteit van de vervangende zorg, de kracht van de ouder-kindrelatie en de betekenis van het werk voor moeder en haar echtgenoot (Hoffman, 2000). Het effect van werkende moeders hangt mede af van de reactie van de vader op de situatie. Vaders die ontevreden zijn dat hun vrouw werkt, hebben meer negatieve gevoelens ten aanzien van de kinderen en zijn verantwoordelijken als ouder. Daarnaast zijn vaders in een tweeverdienersgezin meer bereid om te helpen met huishoudelijke en verzorgende taken dan in een eenverdienersgezin (Crouter, Perry-Jenkins, Huston & McHale, 1987).

Het gezin wordt gezien als een van de belangrijkste omgevingsfactoren bij de ontwikkeling van gedragsproblemen (Deković & Prinzie, 2008). Bedreigende factoren in de gezinsomgeving kunnen zijn: a. in de opvoeder-kindrelatie, bijvoorbeeld een inconsistente opvoedingsstijl of het ontbreken van aandacht, toezicht, warmte, genegenheid en intimiteit, b. in de overige gezinsinteractie, zoals gebrek aan regels en de aanwezigheid van huwelijksconflicten, c. in de gezinssituatie, bijvoorbeeld echtscheiding, instabiele gezinssamenstelling, wisselende ouderfiguren, ontbreken van gezamenlijke activiteiten en afwezigheid van de biologische vader, d. in de gezinsomstandigheden, waaronder werkende moeders, sociale isolatie en armoede. Naarmate er sprake is van meer bedreigende factoren, wordt het functioneren van de jongere meer bedreigd en wordt de kans op het ontwikkelen van gedragsproblemen groter (Veerman, 1988; Veerman, 1998; Florsheim et al., 1998).

2.4 Beschikbaarheid ouders en gedragsproblemen

2.4.1 Werkende ouders

Uit onderzoek is gebleken dat zowel het aantal uren als het moment van werken van de ouders invloed kan hebben op het ontwikkelen van gedragsproblemen. Er zijn aanwijzingen dat het werken door moeders op niet-reguliere tijden of in wisselende diensten, met name als dit fulltime is en niet overdag, een risicofactor vormt voor het ontwikkelen van gedragsproblemen. Ook als een alleenstaande moeder of een van de ouders in een tweeoudergezin, met name als dit de moeder betreft, op niet-standaarduren werkt, is de kans groter dat kinderen gedragsproblemen ontwikkelen. Een reden die hiervoor gegeven wordt, is dat de ouders dan meer stress ervaren (Han, 2008; Joshi & Bogen, 2007; Rosenbaum & Morett, 2009).

2.4.2 Gezinssituatie

Uit diverse onderzoeken is gebleken dat kinderen die opgroeien in een eenoudergezin meer gedragsproblemen ontwikkelen dan kinderen die opgroeien in een tweeoudergezin (Cooksey et al., 1997; SCP, 2011). De afwezigheid van de biologische vader is als een risicofactor te beschouwen voor het ontwikkelen en aanhouden van probleemgedrag (Veerman, 1998). Kinderen die met twee biologische ouders leven vertonen minder probleemgedrag (Cooksey et al., 1997). In welke mate gedragsproblemen zich dan voordoen

hangt samen met onder andere de leeftijd en sekse van het kind, de kwaliteit van het gezinsleven en het ouderschap en ook met het contact tussen het kind en de ouders (Hetherington, Bridges & Insabella, 1998).

2.4.3 Betrokkenheid ouders

De mate waarin ouders betrokken zijn bij hun kinderen hangt met diverse factoren samen. Zo besteden moeders die meer dan twintig uur werken minder tijd aan hun kinderen dan moeders die niet werken (Hoffman, 1989). Kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn en die goed contact hebben met hun niet-thuiswonende ouder vertonen minder gedragsproblemen, indien de ouders onderling weinig conflicten hebben. Als ouders onderling wel conflicten hebben, heeft dat een negatief effect op het gedrag van de kinderen en dit geldt met name voor jongens. Bij meisjes is dat effect er in mindere mate (Amato & Rezac, 1994). Als vaders betrokken zijn bij hun kinderen heeft dat een positief effect op het gedrag van de kinderen (Amato & Rivera, 1999; Harris, Furstenberg & Marmer, 1998; Mitchell, Booth & King, 2009).

2.4.4 Opvoedingsstijl

De manier waarop ouders hun ouderschap uitoefenen heeft samenhang met de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Jongeren ontwikkelen zich het meest positief, indien er sprake is van warmte en ondersteuning en van autoritatieve en democratische controle door de ouders. Indien ouders te weinig duidelijke regels hanteren en consistente controle uitoefenen kan dit een gebrek aan sociale vaardigheden en externaliserend probleemgedrag tot gevolg hebben. Daarentegen kan te autoritair opvoedingsgedrag en te veel straffen ook probleemgedrag tot gevolg hebben (Deković & Prinzie, 2008; Barnett & Gareis, 2007).

2.4.5 Dit onderzoek

Alles welbeschouwd lijken kinderen van ouders die beperkt beschikbaar zijn ten gevolge van hun werkomstandigheden of de gezinsomstandigheden, vaker gedragsproblemen te vertonen dan kinderen van ouders die meer beschikbaar zijn. Daar in Nederland steeds meer ouders werken en steeds meer kinderen niet in een tweeoudergezin met twee biologische ouders opgroeien, is inzicht in de samenhang met het ontwikkelen van gedragsproblemen gewenst. Dit onderzoek beoogt inzicht te geven in het ontwikkelen van gedragsproblemen bij

kinderen in samenhang met de beschikbaarheid van ouders ten gevolge van zowel het aantal uren dat ouders werken als de gezinssituatie.

2.5 Hypothesen en verwachtingen

Centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek is: Is er samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders en gedragsproblemen bij jongeren?

De verwachting is dat jongeren uit een tweeoudergezin minder gedragsproblemen vertonen dan jongeren die opgroeien in een eenoudergezin. Daarnaast is de verwachting dat jongeren waarvan beide ouders fulltime werken meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren waarvan een van de ouders parttime of niet werkt. Tevens is de verwachting dat jongeren die in een eenoudergezin opgroeien en van wie de ouder fulltime werkt meer gedragsproblemen ervaren dan jongeren die in een tweeoudergezin opgroeien en van wie niet de beide ouders fulltime werken.

3 Opzet empirisch onderzoek

In dit hoofdstuk wordt de opzet van het onderzoek beschreven. Als eerste worden de onderzoeksvragen gepresenteerd. Daarna volgt een beschrijving van de procedure van dataverzameling en de gebruikte onderzoeksinstrumenten. Ten slotte wordt de methode van gegevensverwerking en de statistische analyses beschreven.

3.1 *Onderzoeksvragen empirisch onderzoek*

Centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek is: Is er samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders en gedragsproblemen bij jongeren?

1. Vertonen jongeren van wie de moeders fulltime werken meer gedragsproblemen dan jongeren van wie de moeders niet of parttime werken?
2. Vertonen jongeren van wie de vaders meer dan fulltime werken meer gedragsproblemen dan jongeren van wie de vaders fulltime werken?
3. Vertonen jongeren die in een eenoudergezin opgroeien meer gedragsproblemen dan jongeren die in een tweeloudergezin opgroeien?
4. Is er samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders en gedragsproblemen bij jongeren?

3.2 *Procedure van dataverzameling*

In dit onderzoek werd een aselechte steekproef genomen uit jongeren op scholen voor basis- en voortgezet onderwijs, middelbaar en hoger (beroeps-)onderwijs. Deze scholen zijn door studenten van de Universiteit Leiden benaderd met de vraag of er onder de leerlingen/studenten brieven verspreid mochten worden met het verzoek tot deelname aan het onderzoek door ouders/verzorgers en jongeren. Na toestemming door de school heeft verspreiding van de brieven plaatsgevonden via een medewerker van de school, de mentor van de leerling of door een student van de Universiteit Leiden. De verspreide brieven waren voorzien van een uniek deelnamenummer. Het onderzoek vond plaats via internet. Ouders/verzorgers en jongeren dienden beiden in te loggen met hetzelfde deelnamenummer van de brief. Ouders/verzorgers gaven door middel van hun deelname automatisch toestemming voor hun kind tot deelname aan het onderzoek. Het onderzoek is anoniem.

Lopende het onderzoek is, aan de hand van feedback van jongeren op de vragenlijst, de vraagstelling aangepast aan het niveau van de jongeren.

3.3 *Onderzoeksinstrumenten*

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een deel van de gegevens die door ouders zijn ingevuld, te weten de demografische variabelen en de Sociaal Emotionele Vragenlijst (SEV). Hieronder volgt een beschrijving van de SEV, waaronder de validiteit, betrouwbaarheid en meetpretenties. Tevens zal aangegeven worden van welke informatie van de genoemde onderzoeksinstrumenten gebruik gemaakt zal worden in dit onderzoek.

De Sociaal Emotionele Vragenlijst (SEV) is een gedragsbeoordelingslijst die gebruikt wordt om te beoordelen in hoeverre kinderen van vier tot achttien jaar problemen vertonen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling (Scholte & Van der Ploeg, 2005). De SEV bestaat uit 72 vragen over gedragsproblemen verdeeld over vier schalen: Aandachtstekort met hyperactiviteit, Sociale gedragsproblemen, Angstig en stemmingsverstoord gedrag en Autistisch gedrag. Drie van de vier schalen zijn onderverdeeld in subschalen: Aandachtstekort met hyperactiviteit is onderverdeeld in de subschalen: Aandachtstekort, Hyperactiviteit en impulsiviteit. De schaal Sociale gedragsproblemen is onderverdeeld in de subschalen: oppositioneel-opstandig gedrag (odd), agressief gedrag en antisociaal gedrag. De schaal Angstig en stemmingsverstoord gedrag is onderverdeeld in de subschalen: Angstig gedrag in het algemeen, sociaalangstig gedrag en angstig-depressief gedrag. De vragenlijst kan ingevuld worden door ouders/verzorgers, een leerkracht of groepsleider. De beoordelaar geeft via een vijfpuntsschaal (0 = het gedrag komt niet voor, 1 = het gedrag komt af en toe of incidenteel voor, 2 = het gedrag komt geregeld of maandelijks voor, 3 = het gedrag komt vaak of wekelijks voor, 4 = het gedrag komt zeer vaak of dagelijks voor) aan in welke mate er in het voorafgaande halfjaar sprake was van de gedragsaspecten. De vragen zijn gebaseerd op de kernsymptomen van de genoemde probleemgebieden, zoals geformuleerd in de DSM-IV (APA, 2001) en de ICD (WHO, 1991). De Nederlandse normering voor ouders en leerkrachten is gebaseerd op een representatieve steekproef uit de algemene bevolking (Kievit, Tak & Bosch, 2008). Normtabellen zijn uitgesplitst naar sekse en leeftijd. De ruwe scores worden omgezet in decielscores. Er worden drie afkappunten gehanteerd: subklinisch (90^e-94^e percentiel), klinisch (95^e-97^e percentiel) en klinisch-hoog (\geq 98^e percentiel). De COTAN heeft de betrouwbaarheid, validiteit en de normen als goed beoordeeld. In dit

onderzoek wordt gebruik gemaakt van de gegevens van de schaal Sociale gedragsproblemen met haar drie subschalen.

Naast de SEV bestaat de dataset uit een aantal demografische variabelen, zoals leeftijd en sekse van het kind, gezinssituatie, opleidingsniveau ouders, geboorteland ouders, aantal uren werk van de ouders, opleidingsniveau van de jongeren, aanwezigheid stoornissen en leerachterstanden. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van het aantal uren dat de ouders werken en de gegevens van de gezinssituatie.

3.4 Gegevensverwerking en statistische analyses

Met behulp van frequentietabellen wordt een beschrijving gemaakt van de onderzoeksgroep: aantal jongeren en ouders dat deelgenomen heeft aan het onderzoek, verdeling van sekse, opleidingsniveau van de jongeren, de gezinsvorm waarin de jongeren wonen en het aantal uren dat de ouders werken.

Voor de drie gedragsproblemen (odd, agressief en antisociaal gedrag), zal voor ieder afzonderlijk een een-weg variantieanalyse (1-weg ANOVA) worden toegepast om te onderzoeken of er verschil in gemiddelden is in het hebben van dat gedragsprobleem bij jongeren afhankelijk van de hoeveelheid uren werk van moeder: moeders die niet werken, moeders die parttime werken (tot 30 uur per week) en moeders die fulltime (meer dan 30 uur per week) werken. Om het verschil in het hebben van gedragsproblemen tussen jongeren van wie de vaders fulltime werken en van wie de vaders meer dan fulltime werken te onderzoeken worden drie onafhankelijke t-toetsen gedaan. Om te onderzoeken of er verschil in gemiddelden is in het hebben van gedragsproblemen bij jongeren afhankelijk van het aantal uren werk van de beide ouders wordt drie maal een twee-weg variantieanalyse (2-weg ANOVA) toegepast. Indien er verschil in gemiddelden worden geconstateerd, zullen post-hoc toetsen worden gedaan om te onderzoeken welke verschillen er zijn. Tevens wordt onderzoek gedaan naar mogelijke interactie-effecten. Met 1-weg ANOVA's wordt onderzocht of er significante verschillen zijn tussen de verschillende groepen gerelateerd aan het aantal uren dat de beide ouders werken. Daarnaast worden onafhankelijke t-toetsen gedaan om te onderzoeken of er verschil in gemiddelden is tussen jongeren die in een eenoudergezin opgroeien en jongeren die in een tweeoudergezin opgroeien.

Alvorens de toetsen worden uitgevoerd, zal worden nagegaan of er voldaan wordt aan de assumpties van de gehanteerde parametrische toetsen. Er wordt gekozen voor een significantieniveau met α van 0.05.

4 Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek beschreven. Allereerst wordt de onderzoeksgroep beschreven. In aansluiting daarop vindt de data-inspectie plaats. Tot slot volgt een overzicht van wat per onderzoeksvraag in het empirisch onderzoek is gevonden.

4.1 Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit een aselechte steekproef van schoolgaande jongeren van 4 tot 20 jaar in Nederland en hun ouders/verzorgers. De jongeren bezoeken basisonderwijs (BO), voortgezet onderwijs (VO), middelbaar beroepsonderwijs (mbo) of hoger beroeps onderwijs (hbo). In het VO wordt onderscheid gemaakt tussen jongeren die vmbo of havo/vwo volgen. Aan het onderzoek hebben 218 ouders en jongeren deelgenomen. Het onderzoek betreft 108 (ruim 49 %) jongens en 110 (ruim 50 %) meisjes. Van deze jongeren zitten er 55 in het BO, 33 op het (v)mbo, 94 op havo/vwo, 4 op hbo en 32 op een andere vorm van onderwijs. Van de jongeren wonen er 193 (bijna 91 %) in een tweeoudergezin: 183 in een gezin met twee biologische ouders, 8 in een gezin met een biologische ouder en een stief- of pleegouder, 2 in een gezin met pleeg- of stiefouders en er wonen 20 (ruim 9 %) jongeren in een eenoudergezin. Vijf jongeren wonen in een andere gezinsvorm. De verdeling van het aantal uren dat de ouders werken is als volgt: 20 (ruim 13 %) van de moeders werken niet, 100 (bijna 68 %) van de moeders werken parttime (maximaal 30 uur per week), 28 (bijna 19 %) moeders werken meer dan 30 uur, waarvan 27 moeders tussen 31 en 40 uur en één moeder tussen 41 en 50 uur. Van de vaders werken er 83 (bijna 62 %) fulltime (tussen 31 en 40 uur) en 51 (ruim 38 %) meer dan fulltime, waarvan 35 tussen 41 en 50 uur, 8 vaders tussen 51 en 60 uur en 8 vaders meer dan 60 uur per week.

De beschrijvende gegevens van de scores op de drie gedragsschalen (odd, agressief en antisociaal gedrag) van de gehele onderzoeksgroep worden weergegeven in Tabel 1.

Tabel 1. Beschrijvende gegevens van de verdeling van de scores op de SEV van de gehele onderzoeksgroep

	<i>N</i>	Min	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i> _{scheefheid}	<i>Z</i> _{kurtosis}
Odd	212	0	22,00	3,38	3,90	12,79	18,96
Agressie	211	0	10,00	0,56	1,27	23,37	59,86
Antisociaal	211	0	30,00	3,36	4,03	14,06	28,49
Valid N (listwise)	211						

Noot: $Z_{\text{scheefheid}} = \text{scheefheid/standaardmeetfout}$, $Z_{\text{kurtosis}} = \text{scheefheid/standaardmeetfout}$

Uit de gemiddelde scores blijkt dat de scores op de gedragsschaal 'agressie' veel lager liggen dan de scores op de andere twee gedragsschalen.

In Tabel 2 worden de gemiddelde scores en standaarddeviaties weergegeven van de subonderzoeksgroepen bij indeling volgens de nieuwe variabele 'werk ouders'. Uit de gemiddelde scores blijkt dat de groep 'moeder niet werkend/vader meer dan fulltime' de hoogste scores haalt op alle drie de gedragsschalen.

Tabel 2. Gemiddelden en standaardafwijkingen op de SEV per groep 'werk ouders'

		odd			agressie			Antisociaal		
		N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
1	moeder niet werkend, vader fulltime	9	1.89	2.42	9	0.78	1.64	9	3.33	5.02
2	moeder niet werkend, vader meer dan fulltime	7	7.57	7.28	7	2.71	3.95	7	6.57	5.80
3	moeder parttime, vader fulltime	57	2.75	3.07	57	0.25	0.54	57	2.86	3.41
4	moeder parttime, vader meer dan fulltime	37	2.68	3.12	37	0.35	0.59	37	2.86	3.38
5	moeder fulltime, vader fulltime	13	3.00	3.16	12	0.50	0.67	12	2.67	4.23
6	moeder fulltime, vader meer dan fulltime	5	3.40	3.21	5	0.60	0.89	5	4.40	3.44
	Total	128	2.98	3.52	127	0.49	1.23	127	3.14	3.79

In Tabel 3 worden de gemiddelde scores en standaarddeviaties weergegeven wanneer de onderzoeksgroep wordt ingedeeld volgens de variabele 'gezinssituatie'. De gemiddelde scores op odd en agressie liggen in het eenoudergezin hoger dan in het tweoudergezin. Op antisociaal gedrag is de gemiddelde score hoger in het tweoudergezin dan in het eenoudergezin.

Tabel 3. Gemiddelden en standaardafwijkingen op de SEV per 'gezinssituatie'

	odd			agressie			antisociaal		
	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
Eenoudergezin	20	3,70	3,69	20	0,80	1,15	20	3,20	2,65
Tweoudergezin	188	3,27	3,90	187	0,52	1,29	187	3,33	4,16

4.2 Data-inspectie

Missings. Bij de data-inspectie bleek bij diverse respondenten informatie te ontbreken. Deze respondenten zijn buiten het onderzoek gehouden: bij 70 respondenten mist informatie over het aantal uren werk van de moeder (WM) en bij 69 respondenten over het aantal uren

werk van de vader (WV). De vaders die niet of maximaal 30 uur per week werken, bij elkaar vijftien, zijn eveneens buiten het onderzoek gehouden. Na het maken van een nieuwe variabele ‘werk ouders’ (WO), samengesteld uit de variabelen WV en WM, bleek dat van 86 van de 218 respondenten niet de gegevens van beide ouders bekend waren. Met betrekking tot de gezinsituatie (GS) hebben vijf respondenten aangegeven in een andere gezinsvorm te wonen dan in een één- of tweeoudergezin; deze zijn niet meegenomen in het onderzoek. Bij zes respondenten mist de informatie op de gedragsschaal odd en bij zeven respondenten op de gedragsschalen agressief en antisociaal. De respondenten die geen scores hebben op de gedragsschalen zijn eveneens niet in dit onderzoek betrokken.

Normaalverdeling, uitbijters en extreme waarden. Met behulp van histogrammen, het berekenen van de gestandaardiseerde scheefheid ($Z_{\text{scheefheid}}$) en kurtosis (Z_{kurtosis}) (zie Tabel 1) en met behulp van de Kolmogorov-Smirnovtest (KS-test) werd de normaliteit onderzocht. Deze testen wijzen uit dat de scores op de drie gedragsschalen niet normaal zijn verdeeld. Alleen bij de groepen ‘moeder niet werkend/vaders meer dan fulltime’ en ‘moeder fulltime/vader meer dan fulltime’ is er op de gedragsschalen odd en antisociaal sprake van een normaalverdeling. Gelet op de gezinssituatie is alleen op de gedragsschaal antisociaal sprake van een normaalverdeling. Boxplots wijzen uit dat op de drie gedragsschalen diverse uitbijters en extreme waarden worden gerapporteerd, zowel bij ‘werk ouders’ als bij ‘gezinssituatie’. Deze scores werden wel in het onderzoek betrokken, daar het in dit exploratieve onderzoek naar gedragsproblematiek juist draait om de afwijkende scores.

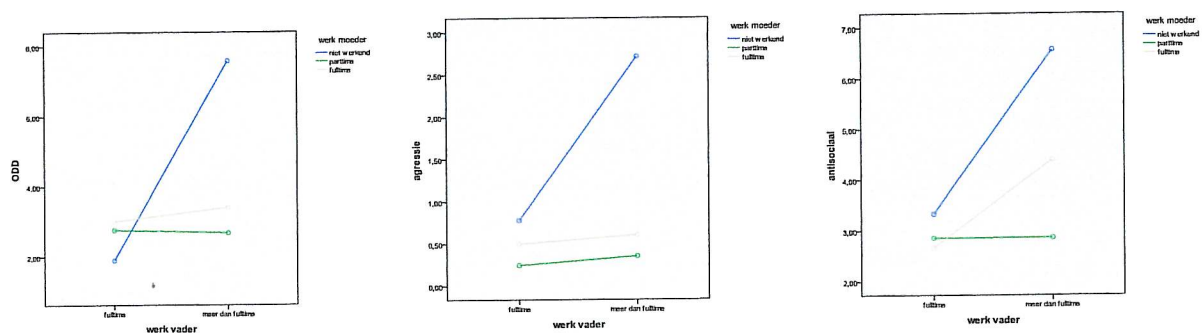
Assumpties. Voor het uitvoeren van de parametrische toetsen is het van belang na te gaan of aan de assumpties wordt voldaan (Field, 2009; More, McCabe & Craig, 2009). Er is in dit onderzoek sprake van een aselechte trekking en er is bij alle toetsen sprake van onafhankelijke groepen. De Levene’s testen wijzen uit dat de varianties tussen de groepen WM en WV op de schalen odd ($p = .274$ en $p = .520$) en antisociaal ($p = .348$ en $p = .998$) gelijk zijn; op de gedragsschaal agressie ($p < .000$ en $p = .019$) zijn de varianties niet gelijk, dus dient de uitslag van de toets met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Tussen de groepen WO zijn de varianties gelijk op de gedragsschaal antisociaal ($p = .542$) en niet gelijk op de gedragsschalen odd en agressie ($p = .025$ en $p < .000$). Ook hier dienen de resultaten met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden. De varianties tussen de groepen GS op de drie gedragsschalen odd ($p = .946$), agressie ($p = .654$) en antisociaal ($p = .237$) zijn gelijk. De steekproefgroottes voor de t-toetsen (WV) en de 1-weg ANOVA (WM) zijn voldoende groot ($N \geq 40$). Voor het uitvoeren van de 2-weg ANOVA is een

kruistabel gemaakt van WM en WV. De groepen blijken aan de kleine kant te zijn. Dit geldt eveneens voor de 1-weg ANOVA voor de nieuwe variabele WO. Ondanks dat niet aan alle assumpties voor de toetsen voldaan wordt, worden de parametrische toetsen toch uitgevoerd vanwege het explorierend karakter van dit onderzoek. Er is eveneens een kruistabel gemaakt voor de twee variabelen, WO en GS, die in dit onderzoek de beschikbaarheid van ouders uitdrukken. Daaruit bleek dat er geen of nauwelijks respondenten waren vertegenwoordigd in meerdere groepen. De beoogde 2-weg ANOVA werd daarom achterwege gelaten.

4.3 Resultaten onderzoeksvragen

De 1-weg ANOVA's tonen aan dat er geen significante verschillen zijn tussen de groepen WM bij odd en antisociaal gedrag; wel is er een significant verschil tussen de groepen bij agressief gedrag. Er is sprake van een medium effect ($R^2 = 0.063$). De post-hoc Bonferroni-toetsen laten zien dat er een significant verschil is tussen moeders die niet werken en moeders die parttime werken op agressief gedrag: $F(2, 142) = 4.73, p = .01$. De t-toetsen voor WV tonen geen significante verschillen aan tussen de twee groepen op de drie gedragschalen.

Resultaten van de 2-weg ANOVA's laten zien dat WV een significant hoofdeffect heeft op odd: $F(1,127) = 5.44, p = .02$. Er is sprake van een klein effect ($\eta_p^2 = .043$). Zowel WM ($F(2,126) = 11.17, p < .001$) als WV ($F(1,126) = 6.27, p = .01$) hebben een significant hoofdeffect op agressief gedrag. WM heeft een groot effect ($\eta_p^2 = .156$) op agressie en WV heeft een klein effect ($\eta_p^2 = .049$) op agressie. Er zijn geen significante hoofdeffecten van WM en WV op antisociaal gedrag. Significante interactie-effecten tussen WM en WV zijn er bij odd ($F(2,127) = 4.85, p = .01$) en agressief gedrag ($F(2,126) = 4.56, p = .01$), zie ook figuur 1. Bij odd ($\eta_p^2 = .074$) en bij agressie ($\eta_p^2 = .070$) is er sprake van een medium effect.

Figuur 1. Interactie-effect tussen werk vader & werk moeder bij odd, agressief en antisociaal gedrag

De 1-weg ANOVA's met de nieuw geconstrueerde variabele WO laten zien dat er een significant verschil is tussen de groepen bij odd $F(5,127) = 2.88$, $p = .02$ (medium effect: $R^2 = .105$) en agressief gedrag $F(5,126) = 6.29$, $p < .000$ (groot effect: $R^2 = .206$). De Post-hoc Bonferroni-toetsen laten zien welke verschillen significant zijn: de groep 'moeder niet werkend/vader meer dan fulltime werkend' verschilt significant met drie andere groepen op odd en met alle andere groepen op agressief gedrag (zie ook Tabel 4).

De t-toetsen voor GS tonen aan dat er geen significante verschillen zijn tussen de groepen op de drie gedragschalen.

Tabel 4. Resultaten Bonferroni-toetsen voor WO

		odd			agressie			Antisociaal		
		MD	SE	p	MD	SE	p	MD	SE	p
1	2	-5,68254	1,70988	,018	-1,93651	,56516	,013	-3,23810	1,89604	1,000
	3	-,86550	1,21700	1,000	,53216	,40225	1,000	,47368	1,34950	1,000
	4	-,78679	1,26105	1,000	,42643	,41681	1,000	,46847	1,39835	1,000
	5	-1,11111	1,47128	1,000	,27778	,49452	1,000	,66667	1,65904	1,000
	6	-1,51111	1,89249	1,000	,17778	,62552	1,000	-1,06667	2,09853	1,000
2	1	5,68254	1,70988	,018	1,93651	,56516	,013	3,23810	1,89604	1,000
	3	4,81704	1,35888	,008	2,46867	,44915	,000	3,71178	1,50682	,228
	4	4,89575	1,39847	,010	2,36293	,46223	,000	3,70656	1,55073	,276
	5	4,57143	1,59064	,072	2,21429	,53336	,001	3,90476	1,78935	,465
	6	4,17143	1,98670	,567	2,11429	,65666	,025	2,17143	2,20300	1,000
3	1	,86550	1,21700	1,000	-,53216	,40225	1,000	-,47368	1,34950	1,000
	2	-4,81704	1,35888	,008	-2,46867	,44915	,000	-3,71178	1,50682	,228
	4	,07871	,71631	1,000	-,10574	,23676	1,000	-,00522	,79430	1,000
	5	-,24561	1,04284	1,000	-,25439	,35619	1,000	,19298	1,19496	1,000
	6	-,64561	1,58252	1,000	-,35439	,52307	1,000	-1,54035	1,75482	1,000
4	1	,78679	1,26105	1,000	-,42643	,41681	1,000	-,46847	1,39835	1,000
	2	-4,89575	1,39847	,010	-2,36293	,46223	,000	-3,70656	1,55073	,276
	3	-,07871	,71631	1,000	,10574	,23676	1,000	,00522	,79430	1,000
	5	-,32432	1,09393	1,000	-,14865	,37255	1,000	,19820	1,24987	1,000
	6	-,72432	1,61665	1,000	-,24865	,53435	1,000	-1,53514	1,79266	1,000
5	1	1,11111	1,47128	1,000	-,27778	,49452	1,000	-,66667	1,65904	1,000
	2	-4,57143	1,59064	,072	-2,21429	,53336	,001	-3,90476	1,78935	,465
	3	,24561	1,04284	1,000	,25439	,35619	1,000	-,19298	1,19496	1,000
	4	,32432	1,09393	1,000	,14865	,37255	1,000	-,19820	1,24987	1,000
	6	-,40000	1,78549	1,000	-,10000	,59694	1,000	-1,73333	2,00266	1,000
6	1	1,51111	1,89249	1,000	-,17778	,62552	1,000	1,06667	2,09853	1,000
	2	-4,17143	1,98670	,567	-2,11429	,65666	,025	-2,17143	2,20300	1,000
	3	,64561	1,58252	1,000	,35439	,52307	1,000	1,54035	1,75482	1,000
	4	,72432	1,61665	1,000	,24865	,53435	1,000	1,53514	1,79266	1,000
	5	,40000	1,78549	1,000	,10000	,59694	1,000	1,73333	2,00266	1,000

Noot: 1. moeder niet werkend/vader fulltime, 2. moeder niet werkend/vader meer dan fulltime, 3. Moeder parttime/vader fulltime, 4. moeder parttime/vader meer dan fulltime, 5. moeder fulltime/vader fulltime, 6. moeder fulltime/vader meer dan fulltime

5 Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk worden antwoorden op de onderzoeksvragen besproken. De resultaten worden vergeleken met wat er in de literatuur bekend is. Vervolgens worden de beperkingen van dit onderzoek aangegeven en aanbevelingen voor verder onderzoek gedaan.

5.1 *Beantwoording onderzoeksvragen en vergelijking met de literatuur*

Dit onderzoek heeft tot doel inzicht te geven in de samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders en gedragsproblemen onder jongeren. De laatste jaren groeien steeds meer jongeren in Nederland in een gezinssituatie op anders dan met twee (biologische) ouders en steeds vaker werken de beide ouders. Hierdoor hebben ouders mogelijk minder tijd beschikbaar voor het opvoeden van hun kind. In dit onderzoek zijn het aantal uren dat de ouders werken en de gezinssituatie, namelijk het opgroeien in een eenouder- of een tweeoudergezin, indicatoren voor de beschikbaarheid van de ouders. Wat het gedrag van het kind betreft gaat het in dit onderzoek om oppositioneel-opstandig (odd), agressief en antisociaal gedrag.

Ten eerste werd onderzocht of jongeren van wie de moeders fulltime werken meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren van wie de moeders niet of parttime werken. Ondanks dat er in eerdere onderzoeken is aangetoond dat er een samenhang is tussen het fulltime werken door de moeder en het ontwikkelen van gedragsproblemen (Han, 2008), is daar in dit onderzoek geen sprake van. Jongeren van wie de moeders niet werken lijken in dit onderzoek gemiddeld genomen meer gedragsproblemen te vertonen dan jongeren van wie de moeders parttime of fulltime werken. Bij agressief gedrag is het verschil tussen jongeren van wie de moeders niet werken en van wie de moeders parttime of fulltime werken statistisch significant. Ter mogelijke verklaring hiervan is het de vraag, of in dit onderzoek de moeders van de jongeren die gedragsproblemen hebben, niet werken vanwege de aanwezigheid van de gedragsproblemen bij hun kind, of dat de jongeren gedragsproblemen hebben ontwikkeld ten gevolge van het feit dat moeder niet werkt en daarmee samenhangende factoren. Uit eerder onderzoek (Aughinbaugh & Gittleman, 2004; Montemayor & Clayton, 1983) is gebleken dat het werken door de moeder op zichzelf geen invloed heeft op de ontwikkeling van kinderen, maar dat dit wordt beïnvloed door andere factoren. Het lijkt er op dat moeders die werken meer bereid zijn te investeren in de steun die ze aan hun kinderen geven. Ook kan de kwaliteit van de resterende tijd die gezamenlijk wordt doorgebracht een medebepalende factor zijn

voor het wel of niet ontwikkelen van gedragsproblemen bij de kinderen met werkende moeders (Hoffman, 2000). Ongunstige gezinsomstandigheden, waaronder alleenstaand ouderschap, laag inkomen en/of lage opleiding, kunnen een ongunstig effect hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Ouders die met genoemde omstandigheden te maken hebben, hanteren vaak minder effectieve opvoedingstrategieën (Bucx & De Roos, 2011). Mogelijk is er bij de moeders die niet werken in dit onderzoek sprake van zulke ongunstige gezinsomstandigheden. Tevens kan er mogelijk sprake zijn van psychische problemen bij de moeder waardoor zij niet in staat is te werken. De psychische gesteldheid van ouders kunnen een risicofactor zijn voor de ontwikkeling van gedragsproblemen onder jongeren (DeHart et al, 2004; Veerman, 1988).

Ten tweede werd onderzocht of jongeren van wie de vaders meer dan fulltime werken meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren van wie de vaders fulltime werken. In dit onderzoek blijkt dat jongeren van vaders die meer dan fulltime werken gemiddeld genomen meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren van wie de vaders fulltime werken. Die verschillen zijn echter niet significant. De hoeveelheid tijd die vaders met hun kinderen doorbrengen is wellicht minder belangrijk dan de kwaliteit van de tijd die ze met hun kinderen doorbrengen (Lamb, 1998).

Vervolgens werd onderzocht of jongeren van wie beide ouders meer dan dertig uur werken meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren van wie minimaal één ouder minder werkt. Naar voren komt dat het aantal uren dat vader werkt, samenhangt met de aanwezigheid van zowel oppositioneel-opstandig als agressief gedrag, en dat het aantal uren dat moeder werkt samenhang heeft met de aanwezigheid van agressief gedrag. Er is geen samenhang gebleken tussen het aantal uren dat de ouders werken en de aanwezigheid van antisociaal gedrag. Tegen de verwachting in, komt in dit onderzoek naar voren, dat de jongeren van wie de moeders niet werken en de vaders meer dan fulltime werken, gemiddeld genomen de meeste gedragsproblemen vertonen. Verschillen met de andere subgroepen van dit onderzoek zijn statistisch significant bij zowel oppositioneel-opstandig als agressief gedrag.

Dat jongeren van wie de beide ouders meer dan dertig uur werken, niet meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren van wie minimaal één ouder minder werkt, vindt ondersteuning in recent onderzoek waarin geen aanwijzingen naar voren kwamen, dat het voor de ontwikkeling van kinderen nadelig is als de beide ouders werken (De Roos et al., 2011). In gezinnen waarvan de beide ouders werken blijken de ouders meer betrokken te zijn bij hun kinderen dan in gezinnen waarvan de moeders niet werken. Hoe meer tijd ouders met

hun kinderen bezig zijn, hoe minder gedragsproblemen er gesignaleerd worden (Zick et al., 2001). Ook zijn vaders in een eenverdienergezin minder bereid te helpen met de verzorging en opvoeding van de kinderen dan in een tweeverdienersgezin (Crouter et al., 1987). Tot slot nog kan het feit dat kinderen van moeders die niet en vaders die meer dan fulltime werken meer gedragsproblemen hebben, nog verklaard worden doordat of het kind gedragsproblemen heeft en daardoor een maximale beschikbaarheid van de moeder vergt, of doordat er andere achterliggende gezinsfactoren zijn die de gedragsproblemen bij het kind versterken, zoals psychische problemen bij de moeders en/of relatieproblemen tussen de ouders (Van der Ploeg, 2003). Of, en zo ja welke, achterliggende kind, ouder- en/of gezinsfactoren mogelijk een rol spelen kan op grond van dit onderzoek helaas niet worden bepaald.

Verder is in dit onderzoek niet gebleken dat jongeren die in een eenoudergezin opgroeien meer gedragsproblemen vertonen dan jongeren die in een tweoudergezin opgroeien, ondanks dat dit in ander onderzoek wel is gevonden (Cooksey et al., 1997; De Roos et al., 2011). Dit kan verklaard worden, doordat in gezinnen met ongunstige achtergrondkenmerken, zoals het opgroeien in een eenoudergezin, de ouders vaak veel lijken te willen investeren in de opvoeding van de kinderen (Groenendaal & Deković, 2000). In gezinnen van alleenstaande moeders kunnen de ongunstige omstandigheden gecompenseerd worden door een gestructureerde familieomgeving, een effectieve disciplineringsstrategie (die een zekere mate van autonomie toestaat aan de adolescent), de positieve invloed van een mannelijk familielid of door de adaptieve vaardigheden van de alleenstaande moeder (Florsheim et al., 1998).

Op de vraag of er samenhang is tussen de beschikbaarheid van ouders, gebaseerd op zowel het aantal uren werk als op de gezinssituatie, en gedragsproblemen bij jongeren, kon in dit onderzoek geen antwoord gegeven worden, daar de onderzoeksgroepen te klein bleken te zijn.

Samenvattend kan gezegd worden, dat in dit onderzoek naar voren komt, dat jongeren waarvan de moeder niet werkt en de vader meer dan fulltime werkt gemiddeld genomen de meeste gedragsproblemen vertonen. Er blijken in dit onderzoek geen significante verschillen in gedragsproblemen tussen jongeren in een eenouder- of tweoudergezin. Over de samenhang tussen de beschikbaarheid van ouders in bredere zin en het vertonen van gedragsproblemen bij de jongeren in dit onderzoek kan geen uitspraak gedaan worden.

5.2 *Beperkingen en aanbevelingen*

De resultaten van dit onderzoek dienen met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden, daar er in dit onderzoek sprake is van een aantal beperkingen. De onderzoeksgroep is beperkt en mogelijk niet representatief voor alle jongeren en hun ouders voor de Nederlandse bevolking. Daarnaast is voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen gebruik gemaakt van parametrische toetsen, ondanks dat niet aan alle assumpties werd voldaan. Voor vervolgonderzoek is het van belang dat de onderzoeksgroep voldoende groot is en representatief is voor de Nederlandse bevolking, zowel wat betreft de gezinssituatie als de verdeling van het aantal uren dat de ouders werken.

Verder is het van belang dat in toekomstig onderzoek naar de beschikbaarheid van ouders als factor in de ontwikkeling van gedragsproblematiek bij jeugdigen ook wordt betrokken op welke tijdstippen ouders werken. Onderzoek heeft uitgewezen dat moeders die regelmatig in late of nachtdiensten werken niet altijd minder tijd aan hun kinderen besteden. Zij proberen dat te compenseren door voor schooltijd of op hun vrije dagen meer tijd aan de kinderen te besteden. Vaders waarvan de echtgenoot niet overdag, maar late, dan wel nachtdienst draait, hebben meer de neiging zich meer met de kinderen bezig te houden, hetgeen een gunstig effect heeft op onder andere externaliserend gedrag (Barnett & Gareis, 2007).

Voorts is het aan te bevelen naast de hier onderzochte aspecten van de beschikbaarheid van ouders in vervolgonderzoek ook nog andere relevante aspecten mee te nemen, zoals de emotionele betrokkenheid van de ouders, de gerichte aandacht die ouders voor hun kinderen hebben en de opvoedingsstijl (Amato & Rezac, 1994; Amato & Rivera, 1999; Deković & Prinzie, 2008; Barnett & Gareis, 2007; Milkie et al., 2004; Cloïn & Schols, 2011). Tot slot is het nog aan te bevelen om een longitudinaal onderzoek uit te voeren, om meer inzicht te verkrijgen in de causale richting van het verband tussen het opvoedingshandelen van ouders en gedragsproblemen onder jongeren (Van den Boom & Majdandžić, 2002).

Literatuurlijst

- Amato, P. R. & Rezac, S. J. (1994). Contact with nonresident parents, interparental conflict and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 15, 191-207.
- Amato, P. R. & Rivera, F. (1999). Paternal involvement and children's behavior problems. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 375-384.
- American Psychiatric Association (2001). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed). Washington D. C.: Author.
- Aughinbaugh, A. & Gittleman, M. (2004). Maternal employment and the adolescent risky behavior. *Journal of Health Economics*, 23, 815-838.
- Barnett, R. C. & Gareis, K. C. (2007). Shift work, parenting behavior, and children's socioeconomic well-being. *Journal of Family Issues*, 28, 727-748.
- Baumrind, D. (1991a). Effective parenting during the early adolescent transitions. In P. A. Cowan & E. Hetherington (Eds.), *Family transitions* (pp. 11-163). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Baumrind, D. (1991b). The influences of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11, 56-95.
- Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development. In G. B. DeHart, L. A. Scroufe & R. G. Cooper (2004), *Child development: Its nature and course*. Boston: McGraw-Hill.
- Bucx, F. en De Roos, S. (2011). Opvoeden in Nederland. In F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Centraal Bureau Statistiek, (2010). Nederland en Europa: Oudere moeders, minder kinderen. *Bevolkingstrends*, 58, 9.
- Cloin, M. & Schols, M. (2011). De gezinsagenda. In F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Cooksey, E. C., Menaghan, E. G. & Jekielek, S. M. (1997). *Social Forces*, 76, 637-670.
- Crouter, A. C., Perry-Jenkins, M., Huston, T. L. & McHale, S. M. (1987). In G. B. DeHart, L. A. Scroufe & R. G. Cooper (2004), *Child development: Its nature and course*. Boston: McGraw-Hill.
- De Graaf, A. (2011). Gezinnen in cijfers. In F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: SCP.
- DeHart, G. B., Scroufe, L. A., & Cooper, R. G. (2004). *Child development: Its nature and course*. Boston: McGraw-Hill.

- Deković, M. & Prinzie, P. (2008). Gezin en afwijkende ontwikkeling. In P. Prins & C. Braet (2008), *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (pp. 161-183). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- De Roos, S., Bucx, F. & Geijer, M. (2011). Gezondheid en probleemgedrag van kinderen: de rol van ouders en de bredere opvoedingsomgeving. In F. Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Došen, A. (2010). *Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap* (4^e druk). Assen: Van Gorcum.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage.
- Florsheim, P., Tolan, P. & Gorman-Smith, D. (1998), Family relationships, parenting practices, the availability of male family members, and the behavior of inner-city boys in single-mother and two-parent families. *Child Development*, 69, 437–1447.
- Groenendaal, H. & Deković, M. (2000). *Pedagogiek*, 20, 3-22.
- Han, W. (2008). Shift work and child behavior outcomes. *Work, Employment and Society*, 22, 67-87.
- Harris, K. M., Furstenburg, F. K. & Marmer, J. K., (1998). Paternal involvement with adolescents in intact families: the influence of fathers over the life course. *Demography*, 35, 201-216.
- Hetherington, E. M., Bridges, M. & Insabella, G. M (1998). Five perspectives on the association between marital transitions and children's adjustment. *American Psychologist* 53, 167-184.
- Hoffman, L. W. (1989). Effects of maternal employment in the two-parent family. *American Psychologist*, 44, 283-292.
- Hoffman, L. W. (2000). Maternal employment: Effects of social context. In R. D. Taylor & M. C. Wang (Eds.), *Resilience across contexts: Family, work, culture, and community* (pp. 147-176). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Joshi, P. & Bogen, K. (2007). Nonstandard schedules and young children's behavioral outcomes among working low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 69, 139-156.
- Kievit, T., Tak, J. A. & Bosch, J. D. (red.) (2008). *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Lamb, M. E. (1998). Vaders. *Kind en adolescent* 19, p.3-22.
- Lum, J. J. & Phares, V. (2005). Assessing the emotional availability of parents. *Journal of Psychopathology and Behavior Assessment*, 27, 211.

- Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E. M. Hetherington (Ed). *Handbook of child psychology: vol. 4: Socialization, personality and social development* (p.1-101). New York: Wiley & Sons
- Matthys, W. (2006). In F. C. Verhulst & F. Verheij (red.). *Kinder- en jeugdpsychiatrie, Onderzoek en diagnostiek* (4e ed., pp. 380-392). Assen: Van Gorcum.
- Matthys, W. (2007). In F. C. Verhulst & F. Verheij (red.). *Kinder- en jeugdpsychiatrie, Behandeling en begeleiding* (pp. 124-140). Assen: Van Gorcum.
- Milkie, M. A., Mattingly, M. J., Nomaguchi, K. M., Bianchi, S. M., & Robinson, J. P. (2004). The time squeeze: Parental statuses and feelings about time with children. *Journal of Marriage and Family*, 66, 739-761.
- Mitchell, K. S., Booth, A. & King, V. (2009). Adolescents with nonresident fathers: are daughters more disadvantaged than sons? *Journal of Marriage and Family*, 71, 650-662.
- Montemayor, R. & Clayton, M. D. (1983). Maternal employment and adolescent development. *Theory into Practices*, 22, 112-118.
- Moore, D. S., McCabe, G. P., & Craig, B. A. (2009). *Introduction to the practice of statistics*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Pleegzorg Nederland (2010). *Factsheet Pleegzorg 2009*. Utrecht: Pleegzorg Nederland.
- Postma, S. (2008). *Vroegsignalering van psychosociale problemen*. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Bilthoven.
- Rosenbaum, E. & Morett, C. R. (2009). The effect of parents' joint work schedules on infants' behavior over the first two years of life: Evidence from the ECLSB. *Maternal and Child Health Journal*, 13, 737-744.
- Scholte, E. M. & Van der Ploeg, J. D. (2002). Hulpverlening bij meervoudige psychosociale problemen van jeugdigen. In A. Vyt, M. A. G. van Aken, J. D. Bosch, R. J. van der Gaag, & A. J. J. M. Ruijsenaars (Eds.), *Jaarboek Ontwikkelingspsychologie, Orthopedagogiek en Kinderpsychiatrie* 5 (80-117). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Scholte, E. M. & Van der Ploeg, J. D. (2005). *Sociaal-Emotionele Vragenlijst*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Scholte, E. M. & Van der Ploeg, J. D. (2006). Prevalentie van sociaal-emotionele problemen bij schoolgaande kinderen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 45, 15-22.
- Thomson, R. A. & Laible, D. J. (1999). Noncustodial parents. In M. E. Lamb (Ed.), *Parenting child development in nontraditional families*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

- Van den Boom, D. C. & Majdandžić, M. (2002). Onderzoek naar het effect van opvoeding: verleden en toekomst. In A. Vyt, M. A. G. van Aken, J. D. Bosch, R. J. van der Gaag, & A. J. J. M. Ruijsenaars (red.), *Jaarboek Ontwikkelingspsychologie, orthopeda-gogiek en kinderpsychiatrie. 2002-2003* (p. 262-278). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Van der Maas, J. J. & Van Leeuwen, H. M. P. (2008). Diagnostiek van functioneel en disfunctioneel ouderschap. In T. Kievit, J. A. Tak, & J. D. Bosch (red.), *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen* (p.359-382). Utrecht: De Tijdstroom.
- Van der Ploeg, J. D. (2003). *Gedragsproblemen: ontwikkelingen en risico's*. Rotterdam: Leminiscaat.
- Van der Ploeg, J. D. (2005). *Behandeling van gedragsproblemen: initiatieven en inzichten*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Veerman, J. W. (1988). Bedreigende en beschermende factoren in de gezinsomgeving: Gegevens uit onderzoek. In P. P. Goudena, H. J. Groenendaal & F. A. Swets-Gronert (red.), *Kind in geding: bedreigende en beschermende factoren in de psychosociale ontwikkeling van kinderen*. Amersfoort: ACCO.
- Veerman, J. W. (1998). De afwezige vader als risicofactor voor de verdere ontwikkeling van kinderen in de jeugdzorg. *Kind en adolescent*, 19, 191-199.
- Wenar, C. & Kerig, P. (2006). *Developmental psychopathology. From infancy through adolescence*. Boston: McGraw Hill.
- World Health Organization (1991). *Multi-axial version of ICD-10 prepared for use clinicians dealing with child and adolescent psychiatric disorders*. Geneva : WHO.
- Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S. & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag/Leiden: SCP/TNO.
- Zick, C. D., Bryant, W. K. & Österbacka, E. (2001). Mothers' employment, parental involvement, and the implications for intermediate child outcomes. *Social Science Research*, 30, 25-49.

Bijlagen

Universiteit Leiden

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Instituut Pedagogische Wetenschappen

Afdeling Orthopedagogiek

Aan de schoolleiding van ...

Leiden, voorjaar 2011

Geachte heer of mevrouw,

Het ene kind heeft het gemakkelijker dan het andere. Dit hangt met een groot aantal factoren samen. Niet alleen de zelfredzaamheid en het zelfbeeld van het kind spelen een rol, ook de relaties met leeftijdgenoten en volwassenen zijn van belang. Om te voorkomen dat kinderen in moeilijkheden raken en vastlopen is het belangrijk zo vroeg mogelijk vast te stellen of een kind op de genoemde gebieden problemen heeft. Er kan dan op tijd passende begeleiding worden geboden.

De Universiteit Leiden heeft op verzoek van meerdere instellingen besloten een onderzoek uit te voeren om de sterke en zwakke kanten bij kinderen in beeld te brengen en na te gaan hoe daar mee om te gaan. Hiervoor is het nodig dat een groot aantal ouders en jongeren meewerkt en een vragenlijst invult. Dit neemt circa 30 minuten in beslag en verloopt via het internet. De gegevens worden uiteraard volstrekt anoniem verwerkt en vertrouwelijk behandeld.

Wat vragen wij van u?

Ziet u als school het belang van dit onderzoek in, dan vragen wij uw toestemming om via uw school ouders en jongeren te vragen deel te nemen aan het onderzoek.

Van de school wordt verwacht dat een uitnodigingsbrief voor de ouders aan de leerlingen meegeven mag worden. Ik kan dat zelf komen doen of in overleg met u op een andere passende wijze. De deelname door ouders en leerlingen is geheel vrijwillig. Van de school wordt alleen gevraagd de uitnodigingsbrieven te mogen verspreiden.

Indien u wilt meewerken verzoek ik u mij per e-mail te laten weten voor hoeveel leerlingen u brieven wenst te ontvangen: d.h.van.der.kooy@umail.leidenuniv.nl.

Mocht u nog vragen hebben dan kunt mij daarover e-mailen en dan neem ik contact met u op. U dank zeggend voor uw aandacht en hopen op uw medewerking.

Met vriendelijke groet,

Daniëlle H. van der Kooy
FSW, afdeling Orthopedagogiek
Universiteit Leiden

Universiteit Leiden

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Instituut Pedagogische Wetenschappen

Afdeling Orthopedagogiek

Leiden, voorjaar 2011

Beste ouder(s) en jongere,

De ene jongere heeft het gemakkelijker dan de andere. Dit hangt met een groot aantal factoren samen. Niet alleen de zelfredzaamheid van de jongere speelt een rol, ook de relaties met leeftijdgenoten en volwassenen zijn van belang. Om te voorkomen dat jongeren in moeilijkheden raken en vastlopen is het belangrijk zo vroeg mogelijk vast te stellen of zij aanpassingsmoeilijkheden hebben. Er kan dan op tijd passende begeleiding worden geboden.

De Universiteit Leiden heeft op verzoek van meerdere instellingen besloten een onderzoek uit te voeren om sterke en zwakke kanten van jongeren in beeld te brengen. Hiervoor is het nodig dat een groot aantal ouders en jongeren een vragenlijst invult.

Uw school heeft toestemming gegeven om u en uw kind voor dit onderzoek te benaderen. Graag vragen wij aan u, uw eventuele partner en uw kind om de vragenlijst onafhankelijk van elkaar in te vullen. Tot slot verzoeken we u, uw partner en uw kind de lijst over twee weken weer in te vullen. Hierdoor krijgen we een indruk van de betrouwbaarheid van het onderzoek. Het beantwoorden van de vragen duurt circa 30 minuten. Alle gegevens worden anoniem verwerkt en uiteraard vertrouwelijk behandeld. Met uw deelname geeft u automatisch toestemming voor de deelname van uw kind.

De vragenlijst wordt ingevuld via het internet. U gaat daarbij als volgt te werk:

Ga naar de website: www.onderzoekleiden.nl

Klik bij 'ONDERZOEK ADAPTIEVE VAARDIGHEDEN op ► Starten'

Bij password vult u in (kleine letters): avj

Klik daarna op het vakje 'login'

Vervolgens ziet u een introductie van de vragenlijst. Vul bij 'deelnamenummer' het unieke nummer in dat **onderaan deze brief** staat; hetzelfde nummer moet worden gebruikt door u, uw partner en uw kind; vult u dit nummer ook in als u de enquête over twee weken weer invult voor dit kind.

U dient alle vragen achter elkaar te beantwoorden. Kiest u voor het invullen daarom een moment dat u even de tijd hebt.

Mocht u nog vragen hebben over het onderzoek, dan kunt u contact opnemen via het volgende e-mailadres: d.h.van.der.kooy@umail.leidenuniv.nl

Alvast hartelijk dank voor uw medewerking,

Naam contactpersoon

E. M. Scholte

Mw. D.H. van der Kooy
Masterstudente Orthopedagogiek
Universiteit Leiden
Deelnamenummer:

Prof. dr. E.M. Scholte
Coördinator onderzoek Orthopedagogiek
Universiteit Leiden